

Enige gegevens over de migratie van de Ortolaan (*Emberiza hortulana*) en gevaren die onderweg dreigen

Pierre Maréchal

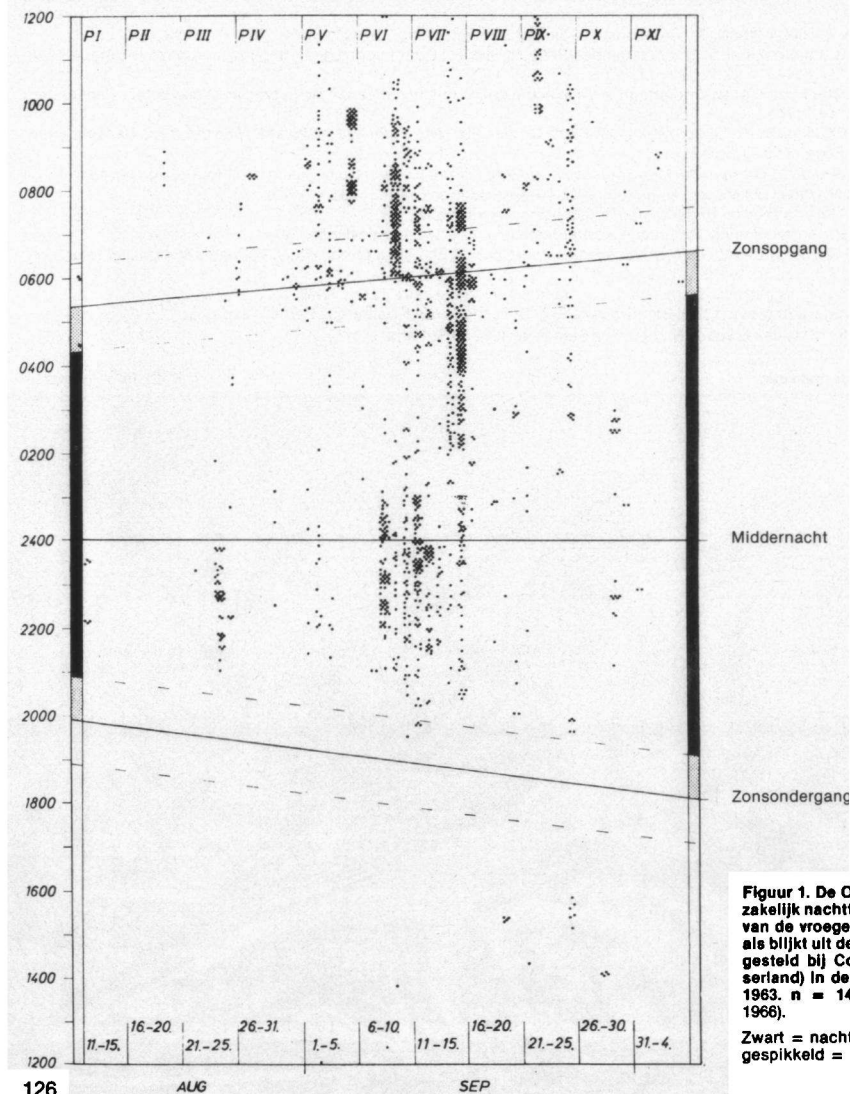
De Ortolaan is tijdens de trek geen opvallende vogel (Maréchal 1982, Spaepen 1952, Vleugel 1971). Wanneer de vogels zich tegen de bodem drukken vallen zij nauwelijks op. Dat geldt voor situaties in Europa maar ook in Afrika (schriftelijke mededeling J. Alamargot, 1983) en zelfs in gevangenschap in volièremilieu (Kolvoort 1988). Dat is een van de redenen waarom in verhouding tot veel andere soorten zo weinig over deze soort wordt gepubliceerd.

Algemeen gedrag (najaarstrek).

Algemeen vlieggedrag.

Ortolanen trekken voornamelijk 's nachts (Dorka 1966, Spaepen 1952 (figuur 1)). Het be-

treft in onze streken gewoonlijk eenlingen, soms trekken deze vogels met tweeën; zelden in grotere groepjes (3-5 exemplaren). Trek met andere soorten zoals Boompiepers (*Anthus*

Figuur 1. De Ortolaan is hoofdzakelijk nachttrekker en trekker van de vroege ochtenduren zoals blijkt uit deze figuur samengesteld bij Cou-Bretolet (Zwitserland) in de jaren 1960-1962-1963. n = 1473. (Naar Dorka 1966).

Zwart = nacht.
gespikkeld = schemer.

trivialis), Geelgors (*Emberiza citrinella*) en Veldleeuwerik (*Alauda arvensis*) is bekend. In Zuid-Europa en Oost-Europa kan men grotere groepjes trekkende Ortolanen waarnemen.

Vroeg in de morgen zijn **trekkende** Ortolanen nog tot ongeveer 9.00 uur waar te nemen, na dat tijdstip dalen de kansen op waarneming aanmerkelijk. Op het eind van de morgen is de kans op het waarnemen van trekkende Ortolanen om onbekende reden weer groter. Het later op de dag waarnemen van trekkende Ortolanen kan worden veroorzaakt door ongunstige weersomstandigheden.

Tijdens het vliegen laten de vogels een zachte, zwak klinkende, lokroep horen. Er speelt overdag een identificatieprobleem met bijvoorbeeld vliegende Boompiepers en Grote Gele Kwikstaart (*Motacilla cinerea*) (Spaepen 1952, Vleugel 1971). 's Nachts is dat uitgesloten. Ortolanen vliegen in onze streken meestal zeer hoog en vooral bij winden uit zuid- en oostelijke richtingen welke in die tijd heel gewoon zijn. Deze worden ook wel warme winden genoemd. De vogels trekken bij voorkeur op de dagen dat er open en zonnig weer is. Waarschijnlijk is de trek bij slecht weer veel minder (Stolt 1977).

Tijdens de trek zijn Ortolanen gevoelig voor licht. Van vuurtorens in Denemarken is het bekend, dat dode Ortolanen (16 stuks) tot 1957 zijn gevonden (Stolt 1977). Hetgeen relatief toch wel veel is als men bedenkt, dat deze vogels grotendeels alleen trekken én dat het aantal trekkers toch vrij gering is.

Algemeen pauzegedrag.

De trek wordt gedurende langere of kortere perioden onderbroken. Tijdens de najaarstrek zijn Ortolanen erg voorzichtig en met name de mannetjes erg schuw. De vogels 'vallen' graag in op terreinen die met lage planten zijn begroeid. Aardappelvelden waarvan het loof reeds begint te verdorren hebben een bijzondere aantrekkingskracht. Zij verkennen hoog op de poten de omgeving, zeker als zij menen onraad te bemerken. Ortolanen die meer op hun gemak zijn trippelen wat rond en pikken naar voedsel.

Algemeen verloop van de trek.

ZWEDEN:

De Ortolanen vertrekken in augustus en de eerste helft van september. Gemiddeld vanaf de laatste week van augustus tot begin september (schriftelijke mededeling Kai Curry-Lindahl 1983, Rendahl 1959, Stolt 1977).

DENEMARKEN:

In Denemarken zijn Ortolanen geen broedvogels. Migrerende vogels zijn wel dood gevonden bij vuurtorens in de periode van de derde week in augustus tot en met de eerste week van oktober (Stolt 1977).

NEDERLAND:

Van Texel zijn navolgende trekgegevens bekend (persoonlijke mededeling A. Dijkse 1983) sinds 1967. Zie verder ook Bijlsma en Lichtenbeld in dit nummer.

20-09-1969 1 exemplaar De Geul
28-08-1970 1 exemplaar Westermient
27-09-1970 1 exemplaar Westermient
11-09-1974 1 exemplaar foeragerende op haverstoppel in de duinrand.

Rustende Ortolaan tijdens trek in Zweden (Södra Udde). September.

Foto: Willem Veenhuizen.

21-10-1980 1 ♀ samen met zes Geelgorzen bij Den Hoorn.

De trek van doortrekkers in Nederland begint in de tweede helft van augustus tot en met eind augustus. In die tijd is de trek sterk maar ondanks dat zijn bij de opsteller opvallend weinig waarnemingen bekend (Bouma, J.P., L.J. Kleijn & J.C. Koch 1932, Bouma, J.P. L.J. Kleijn & M.J. Tekke 1943, Koning 1910, Kwak, R. & R. Lensink 1983, Maréchal 1983, Meinen 1909, Snouckaart van Schauburg 1890, Vleugel 1971 en Bijlsma, Lichtenbeld en Vleugel elders in dit nummer).

Tot in de tweede helft van september zijn trekkende Ortolanen waar te nemen. Vleugel nam nog op 30 oktober trekkende Ortolanen waar (Vleugel 1971). In tegenstelling tot hetgeen figuur 2 suggereert is er wel degelijk trek langs de Noordzeekust.

BELGIË:

In België zijn duidelijk pieken waargenomen. Gemiddeld in de periode vanaf de eerste week in augustus tot half september. De eerste piek werd vanaf 25 augustus tot 30 augustus geconstateerd en de tweede piek in de periode van 3 september tot 8 september (Spaepen 1952).

LUXEMBURG:

In Luxemburg zijn gedurende de periode 1910-1982, drie waarnemingen tijdens de trek bekend: 31-08-1923 1 ♀ 08-09-1938 12 exemplaren en op 31-08-1973 1 ♂ (schriftelijke mededeling J. Weiss 1983).

Bondsrepubliek DUITSLAND:

Uit een groot aantal observaties is de periode tussen 10 en 16 september als belangrijk gemiddelde trekdatum voorgesteld (Stolt 1977).

ZWITSERLAND:

Uit 1473 observaties is de doortrek tussen 10 augustus en 4 oktober vastgesteld met een cumulatieve aantallen in de periode tussen 10 en 15 september (Dorka 1966, Stolt 1977).

FRANKRIJK:

(Les Landes). Uit zeven ringvondsten tussen 31 augustus en 9 december is 17 september gekozen als meest reële gemiddelde. De meeste vogels trekken in augustus en september tot 15 oktober door (op de Balearen wordt, vrijwel, geen herfsttrek waargenomen). Langs de Middellandse-zee kust is uit 5 terugvondsten van geringde vogels in de periode tussen 5 september en 14 december de gemiddelde datum van 7 september gekozen (Stolt 1977).

ITALIË:

In de omgeving van Brescia trekken Ortolanen, zoals uit ringwerk en terugvondsten blijkt in de periode tussen 10 augustus en 1 oktober door. Als gemiddelde datum wordt 5 september opgegeven.

In de omgeving van Genua trekken de Ortolanen, zoals uit ringwerk en terugvondsten blijkt, tussen 2 augustus en 12 november. Hier wordt het gemiddelde op 14 september gezet. Voor Noord-Italië wordt de gemiddelde

datum 8 september aangehouden (de uitersten liggen tussen 2 augustus en 26 december). Toch wordt reeds trek gemeld vanaf 25 juli! In de trek zijn twee hoogteperiodes met name rond 10 augustus en 30 september (Stolt 1977).

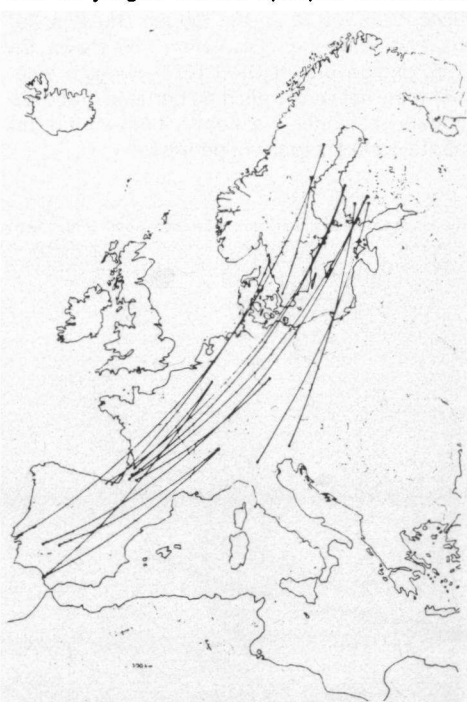
SPANJE:

Uit acht geringde vogels is de periode tussen 18 september en 8 november als gemiddelde datum van doortrek gekozen (Stolt 1977).

PORTUGAL:

Uit observaties bij de vuurtoren van Cape St. Vincent is het gemiddelde van 22 tot 24 september gekozen maar trekkende Ortolanen werden er al in de eerste week van september gezien (Owen 1958, Stolt 1977).

Ortolanen uit de meest noordelijk gelegen gebieden beginnen later aan de trek dan soortgenoten uit het zuiden. Dit vindt zijn oorzaak in feiten als het later aanvangen van de broedcyclus en het later uitgeruid zijn (Stolt 1977). Vandaar dat tijdens de trek in onze streken twee pieken kunnen worden waargenomen en soms nog erg late doortrekkers (Vleugel 1971). Tijdens de najaarsmigratie naar Afrika vertrekken de mannetjes en de vrouwtjes gelijktijdig maar mogelijk vertrekken de jongen eerder. Spaepen ondervond

Figuur 2. Herfstmigratie van Ortolanen (naar B.-O. Stolt 1977). Het betreft terugvondsten in de maanden augustus-november van vogels die in het zelfde jaar in de periode juni-september zijn geringd en meer dan 500 km van de ringplaats zijn teruggevonden. Ringplaats en plaats van terugvangst zijn voorzien van een lijn die getekend is in een constante kompasrichting (Loxodrome); $n = 14$.

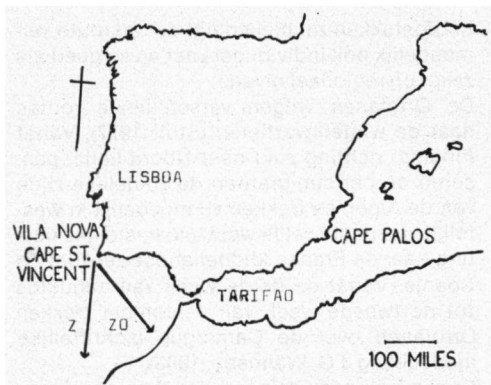
dat tegen het eind van de trek (de tweede golf) de vogels intensiever van kleur waren en bestond uit vermoedelijk volwassen vogels (Spaepen 1952). Dit komt overeen met waarnemingen van de rui (Stresemann 1963).

Van Europa naar Afrika

Ortolanen uit Scandinavië, West-Duitsland, Nederland, België en Frankrijk houden evenals de zuidelijker gelegen populaties een zuidwestelijke vliegrichting aan tijdens de trek (Stolt 1977) (figuur 2).

In Frankrijk worden Ortolanen in zogenaamde 'matoles' gevangen (Maréchal 1981). Dit gebeurt illegaal. Omdat in Frankrijk door de EEG wel jacht op de Veldleeuwerik is toegestaan is er weinig effectieve controle (Maréchal 1983, Taapken 1982). Tussen de Veldleeuweriken zitten ook laat doortrekkende Ortolanen. Verder probeert men in Frankrijk ook op legale manier Ortolanen en andere vogels te vangen onder het mom van het instandhouden van oude gebruiken (culturele waarden) (Taapken 1982, persoonlijke mededeling A.J. Binsbergen, 1983).

In het zuidoostelijk en noordwestelijk deel van het Iberisch Schiereiland zijn geen vondsten van geringde vogels bekend. Hier speelt het feit, dat weliswaar gesteld kan worden, dat de Ortolanen breedfronttrekkers zijn maar dat de trekweg sterk door milieuomstandigheden beïnvloed wordt (lees: verenigd). Tijdens nachtwaarnemingen door Owen (1958)

Figuur 3. De trek van Ortolanen zoals die bij Cape St. Vincent is vastgesteld. Naar Owen 1958.

is waargenomen, dat vogels in zuidelijke en zuidoostelijke richting trekken bij Cape St. Vincente onder invloed van noordwestelijke wind (figuur 3). De vogels vlogen dan richting Gibraltar. Als de wind uit zuidelijke tot oostelijke richting kwam, kwam dat niet voor (Owen 1958). Tussen 15-26 september zijn tijdens de observatieperiode regelmatig doortrekkers waargenomen. Ortolanen mijden het oversteken van grote watervlakten (Stolt 1977). Zij komen dan ook min of meer 'toevallig' tijdens de trek op de oost- en zuidkust van Engeland voor en zelden op de westkust. Er is een mogelijk geval van afschot in Schotland bekend (Gould 1873). Zoals uit latere

Zingende Ortolaan man.

Foto: Rolf Siebrasse.

hoofdstukken zal blijken ligt de trekroute vermoedelijk ook individueel vast en zo goed als zeker op regionaal niveau.

De Ortolanen volgen verschillende routes naar de winterkwartieren (Stolt 1977). Vanaf Finland, richting zuid naar Noord-Italië, passeren de herftsmigranten de zuidelijke zijde van de Alpen en trekken vermoedelijk in westelijke respectievelijk westzuidwestelijke richting naar de Franse Middellandse-zee kust en Spanje. Vanaf de derde week van augustus tot de tweede week van september trekken Ortolanen over de Camargue (schriftelijke mededeling J.G. Walmsby, 1983).

Er zijn ook aanwijzingen dat Ortolanen voor een deel over Zuid-Italië en Sicilië trekken. Op Malta is de soort schaars en onregelmatige trekvogel (één à twee waarnemingen) (schriftelijke mededeling J. Sultana 1983). Er worden vogels gevangen voor de vogelhouderij.

Een andere trekroute, en de meest onbekende, is gelegen in het oostelijk deel van het Middellandse-zeegebied (Stolt 1977). In de Bosporus zijn trekkende Ortolanen waargenomen, in Klein-Azië in de eerste helft van oktober. In Israël en omliggende gebieden komen de eerste Ortolanen in de eerste week van september aan met een sterke toename in het begin van de derde week van september. Na half oktober komt de soort er (bijna) niet meer voor. In Irak is de soort trekkend gezien op 27 september en in Zuid-Arabië in de periode tussen 28 september en 23 oktober, bij de Rode Zee zijn Ortolanen in september gewone doortrekkers.

Desgevraagd deelt professor Heinrich Mendelssohn mee: *'De Ortolaan was een van de meest gewone voorjaarsmigranten in Israël, als najaarstrekker was de soort iets minder gewoon. Dit geldt voor de periode sinds de jaren dertig tot aan het begin van de jaren zestig'*. Momenteel is de soort volgens hem minder algemeen dan in genoemde periode. In Libanon stijgt volgens hem de massaslachting onder de vogels met het toenemen van het aantal mensen. Momenteel is dat land praktisch vogelloos, terwijl in 1934 vogels daar redelijk gewoon voorkwamen. *'Mogelijk'*, aldus Mendelssohn, *'Is de Ortolaan een van de soorten die hierdoor in hun aantallen worden beïnvloed'*.

Aldus hebben wij een voorstelling gekregen hoe de najaarstrek van Ortolanen zich in grote lijnen in Europa afspeelt. De vogels kiezen de kortste weg en mijden grote watervlakten, bergpassen vormen nauwe doorgangen. In het Middellandse-zeegebied doen zich 'onduidelijkheden' voor wat betreft de meldingen van overwinterende Ortolanen. Het be-

treft vogels die om de een of andere natuurlijke of niet-natuurlijke (ontsnapt) reden langer blijven hangen. Uiteindelijk trekken deze vogels toch door. Genoemd worden gebieden als Zuid-Italië en Sicilië. In de Camargue is in de maand december ook nog een Ortolaan gezien (schriftelijke mededeling J.G. Walmsby, 1983). Dit gebied is voor Ortolanen niet bepaald ideaal en het gegeven wordt door de opsteller dan ook gezien als argument voor het alsnog voortzetten van de trek. Zwerfend gedrag van Ortolanen, eventueel met andere soorten, is in het Middellandse-zeegebied een veel voorkomend verschijnsel (Maréchal 1983).

Naar de Afrikaanse winterkwartieren

Er zijn tijdens de herfsttrek drie oversteekplaatsen naar Afrika: bij Gibraltar, via de Italiaanse laars, Sicilië (Malta) richting Tunesië. Een derde gaat over de Bosporus en de Griekse eilanden, door Turkije over Syrië richting Egypte (Stolt 1977).

Voor de Westeuropese populatie is de oversteek bij Gibraltar naar Marokko van belang. En in Afrika met name, globaal, de oude karavaanroute tussen Marokko en Senegal. Bij oasen kan men Ortolanen voedselzoekend de dag zien doorbrengen. Zodra het gaat schemeren trekken de vogels verder.

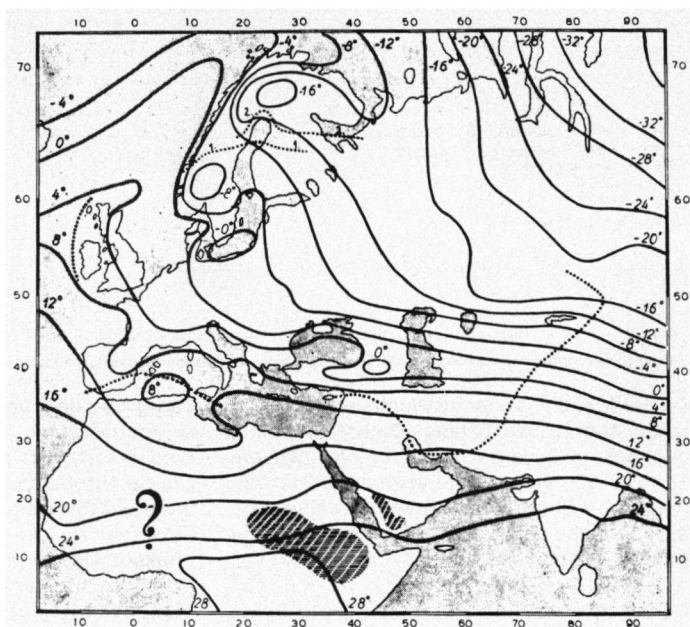
Het stromingsgebied van de Rio de Oro (Westelijke Sahara) wordt genoemd. Vanaf half oktober tot begin maart zouden daar veel Ortolanen als wintergast te vinden zijn. Het voornaamste overwinteringsgebied is globaal de Westelijke Sahara, Mauretanië en Senegal, met name het gebied van de Senegalrivier. Daar zijn Ortolanen zwerfend met *Emberiza tahapisri* waargenomen (Moreau 1972). Hoewel er vroeger over grote aantallen werd gesproken lijkt dat in onze tijd niet zo waarschijnlijk meer.

De tweede oversteekplaats via Libië volgt de Trans-Sahararoute over het Tadmait-plateau, het massief van Ahaggar naar het bergland van Air (Stolt 1977). De vogels zijn dan in Niger aangekomen.

Voor zover de opsteller bekend zou dat het overwinteringsgebied van deze Ortolanen kunnen zijn. Er doet zich hier een probleem voor: namelijk het geringe aantal meldingen. Er zijn erg weinig waarnemingen.

Zoals gezegd bestaan er aanwijzingen dat de trekwegen van regionale ortolanenpopulaties vastliggen. Daarom is het niet onwaarschijnlijk dat de massale jacht op trekkende zangvogels in Italië en Noord-Afrika tezamen met de vernietiging van biotopen in meer noordelijke delen van Europa verantwoordelijk zijn voor het nagenoeg 'leegmaken' van deze trekweg.

Figuur 4. Deze kaart laat het overwinteringsgebied zien van Geelgors (*Emberiza citrinella*) en Ortolaan (*Emberiza hortulana*) Geelgors stippellijn, Ortolaan gearceerd. De dubbele grens in Fenno-Scandia vertegenwoordigt de noordelijke grens van (1) jaarlijks en (2) bij gelegenheid voorkomen van de Geelgors gedurende de gehele winter (naar Wallgren 1954). Met het vraagteken laat Wallgren in 1954 nog open of Ortolanen in 1954 nog open of Ortolanen in Midden- en West-Afrika overwinteren. Daarover is inmiddels zekerheid. (Inclusief het juli-isotherm volgens Angervo & Leiviskä 1944).

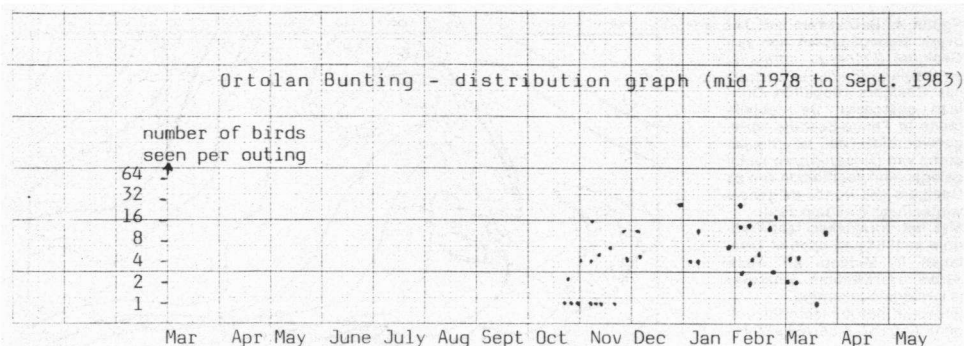
Dat de trek in Italië relatief nog gering is laat zich voorstellen door het gegeven, dat in de provincie Bergamo in één jaar door dertig huttenjagers 30.335 vogels werden gevangen waarvan slechts dertig Ortolanen! Omdat de Ortolaan vaak samen gezien wordt met Boompieper (952 stuks) en Geelgors (313 stuks) geeft dat wel een idee over de tegenwoordige zeldzaamheid (Anonymus 1975). Ringwerk en terugvondsten van de Ortolaan

van vóór de Tweede Wereldoorlog laten duidelijk een geringe aanvang van de trek zien medio half juli, met een sterke toename in augustus en september en een geleidelijke afloop in november (Spaepen 1952, 1983). Dit komt overeen met waarnemingen in de Zwitserse passen Cou en Bretolet waar de hoofdmacht van de Ortolanen tussen 5 september en 25 september doortrok (Dorka 1966) (zie ook figuur 1).

Het Tchalaklaka-meer bij Debre Zelt in Ethiopië is een meer dat het moet hebben van seizoenregens. De vegetatie is arm. Bij dit meer worden regelmatig overwinterende Ortolanen gezien.

Foto: Jacques Alamargot, Ethiopië.

Figuur 5. Het voorkomen van de Ortolaan bij Addis Abeba, Ethiopië. (volgens J. Alamargot 1983).

De derde route is voor de Westeuropese Ortolanen niet zo van belang. Omdat er weinig over bekend is, is het wellicht toch zinvol om hierover een en ander te vermelden. Het zijn niet alleen Europese maar vermoedelijk vooral Siberische en Arabische Ortolanen, die er gebruik van maken.

De vogels concentreren zich in Egypte. In het Sinaïgebied zijn de vogels tijdens de trek zeldzamer. Men kan de Ortolanen rustend vinden op bij voorkeur pas bewerkt zanderig land aan de woestijnrand. Deze vogels trekken door tot Noord-Kenia. Het merendeel blijft op de hoogvlakte van Noordwest-Ethiopië. Ook in Tsjaad, Soedan en Somalië worden trekkende en zwervende overwinterende Ortolanen waargenomen.

De omgeving van Addis Abeba wordt vaak als waarnemingsplaats genoemd. Opvallend is, dat in Afrikaanse gebieden de nabijheid van water vaak wordt vermeld. ook J. Alamargot (schriftelijke mededeling) doet dat. Hij nam de meeste Ortolanen waar op hoogten tussen 1800 en 2400 meter. De vogels zaten meestal op de grond in het gras of in de modder en soms in lage of middelhoge bomen. Het betreft kleine vluchten tot twintig stuks, soms zijn het éénlingen. De meeste Ortolanen zijn door hem in de periode van midden oktober tot eind maart waargenomen (figuur 4). De maximale aantallen liggen tussen midden november en eind februari. In Noord-Soedan, ten oosten van de Nijl, zoeken Ortolanen Acacia/kortgrasland en Acacia/langgraslanden als overwinteringsgebieden op (Moreau 1972). In de omgeving van Addis Abeba worden zowel jonge als volwassen Ortolanen waargenomen (Moreau 1972, schriftelijke mededeling J. Alamargot 1983). De vogels zoeken daar vooral drooggevalen rivierbeddingen op en akkers.

Als overwinteringsgebieden in Arabië worden onder andere genoemd: Jemen en Zuid-Iran.

Terug naar de broedgebieden

De voorjaars trek

Eind maart, kort vóórdat de trek aanvangt, zijn de Ortolanen in de Afrikaanse gebieden uitgeruid (Stresemann 1963). Vanaf half april arriveren de eerste mannetjes in onze streken. Als wij onderstaande informatie uit Afrika en uit Europa hierbij betrekken, dan staat het vast dat de voorjaars trek zich snel voltrekt. Van de Westafrikaanse vogels is het bekend, dat zij in Afrika voornamelijk 's nachts trekken. April is voor deze vogels (ken- nelijk) een belangrijke maand want dan worden de meeste trekkende Ortolanen opgemerkt, tot aan de kust van de Middellandse Zee (Tanger 2 april). In de hoge Atlas worden Ortolanen na 12 april in toenemende mate waargenomen.

In april zijn trekkende Ortolanen in Libië gezien (vermoedelijk overstekers naar Zuid-Italië).

De oostelijke trekkers vertrekken in Ethiopië en Darfoer vanaf begin maart, een gedeelte vermoedelijk reeds in februari.

Trekkende Ortolanen zijn in Eritrea in het voorjaar gezien, vanaf midden april in Egypte. In Israël (en bezette gebieden) vangt de trek reeds midden maart aan. In Turkije zijn trekkende Ortolanen eind april tot in midden mei waargenomen. In Griekenland en Albanië is de tweede helft van april belangrijk. Eveneens uit Syrië is talrijke trek bekend met het hoogtepunt rond de helft van de maand april. Het betreft ook hier voornamelijk mannetjes. In Irak trekken de Ortolanen hoofdzakelijk in de derde week van april.

Problemen

Tijdens deze trek kunnen Ortolanen voor grote problemen van natuurlijke aard komen te staan.

Een voorbeeld van natuurlijke massasterfte komt van H. Mendelssohn (schriftelijke mededeling, 1983): *'In maart 1952 was het in de Negev-woestijn erg koud. Het was zwaar bewolkt weer met sterke regenloze winden.*

*De vegetatie en de insecten ontwikkelden zich na de regenarme winter slecht. De woestijn was letterlijk bezaaid met stervende en dode vogels behorende tot drie soorten, namelijk Gekraagde Roodstaart (*Phoenicurus phoenicurus*), Boerenzwaluw (*Hirundo rustica*) en Ortolaan (*Emberiza hortulana*). Veel van de vogels leefden nog en konden gemakkelijk worden opgeraapt. Zij bleken sterk te zijn vermagerd en uitgedroogd. De slechte conditie van deze vogels was goed te zien aan hun gedrag. Sommige Boerenzwaluwen waren nog sterk genoeg om te lopen en probeerden Mieren van de bodem te pikken. De meeste vogels konden hun trek niet voortzetten. Kennelijk hadden zij eerder tijdens hun trek, minder geschikte condities ontmoet, waren achterop geraakt en kwamen in de nog ongunstiger Negev voor grote problemen te staan'.*

Over het gehele Sahelgebied spelen zich enkele problemen af die ieder voor zich van invloed (moeten) zijn op de aantallen Euro-Afrikaanse trekvogels. De woestijnvorming gaat daar zeer snel en vindt over grote gebieden plaats. De aanwezigheid van water (en dus ook geschikt overwinteringsbiotoop) neemt snel af. De droogte is van grote invloed op veel vogels die daar in de wintermaanden verblijven (Wammes, Boere & Braaksma 1984).

Verder worden tegen allerlei kleine zaadeters in het gehele Sahelgebied veel pesticiden gebruikt (schriftelijke mededeling A.R. Dupuy 1983, Maréchal 1978). Bovendien komt daarbij nog de vangst en het ongecontroleerde afschot in gebieden als Libanon, Portugal, Spanje en illegale vangst, voornamelijk in Frankrijk, en in het Middellandse-zeegebied van de EEG.

Haast

De Ortolanen hebben haast. Het gedrag van de Ortolaan is daarom ook enigszins anders dan tijdens de herfsttrek.

De vroege trekkers betreffen hoofdzakelijk mannetjes. Deze gaan de vrouwtjes één tot twee weken vooraf (Maréchal 1983). In onze streken trekt de Ortolaan in het voorjaar zelfs een groot deel van de dag tot ongeveer na het middaguur. In tegenstelling tot de waarnemingen in Afrika en (nog) in Zuid-Europa, betreft het bij ons voornamelijk trekkende eengelingen die dikwijls zeer hoog vliegen. De mannetjes zijn opvallend minder schuw dan de vrouwtjes.

Veel Ortolanen volgen de zelfde trekweg in voor- en najaar, zelfs in achtereenvolgende jaren (Stolt 1977) en keren naar het zelfde broedgebied terug. Als bewijs hiervoor is de regionale dialectzang aan te voeren (Con-

rads, K. & Conrads, W. 1971, Stolt 1975). Bij voorkeur wordt getrokken bij zonnig, open weer met wind uit zuidelijke tot oostelijke richting.

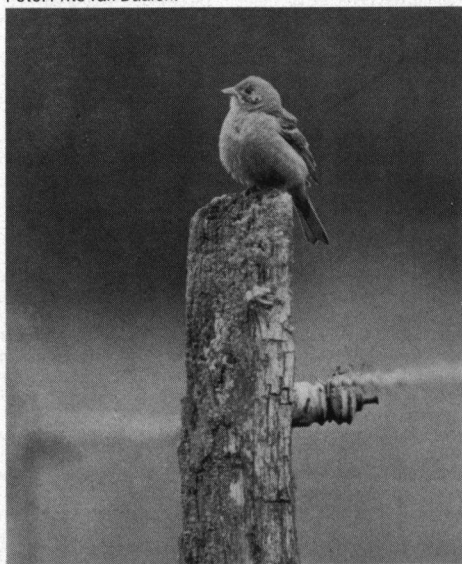
Het valt op, dat de Ortolanen in het voorjaar wel (of meer) gebruik maken van de Balearen en Corsica en in het najaar niet (of nauwelijks). In ieder geval betreft het kleine aantallen (schriftelijke mededeling. F. Purroy 1983). In de Camargue worden Ortolanen als trekkers voornamelijk tussen half april en begin mei gezien.

Een aantal trekt door de Noord-Appenijnen naar de Povlakte en langs de Alpen verder naar het noorden. Bij Menningen (Duitsland) is tussen 22 april en 2 mei 1957 een massale trek van doortrekkende Ortolanen waargenomen (1000 stuks) (Diesselhorst, Kuhk & Popp 1958). Een dergelijke gebeurtenis is in onze tijd niet meer aannemelijk! Er wordt wel gesteld, dat het meer oostelijk aanhouden van veel trekvogels te maken zou kunnen hebben met de betere voedselomstandigheden in het Middellandse-Zeegebied dan aan de Atlantische kust. Hoe dan ook, de vogels hebben veel haast. In Zwitserland worden trekkende Ortolanen vanaf april tot laat in mei waargenomen. De vogels die rond Berlijn voorkwamen (zijn uitgestorven) trokken tot eind april. In Luxemburg (schriftelijke mededeling J. Weiss) zijn trekkende Ortolanen op navolgende data gezien:

23 april 1931	1 paar?
20 april 1940	1 ♂
27 april 1942	1 ♂

In Winterswijk arriveren de eerste mannetjes begin mei op de zangposten.

Foto: Frits van Daalen.

29/30 april 1956 2 ♂♂
 15 mei 1957 1 ♀
 30 maart 1958 4 ex.
 23 april 1971 2 ♂♂
 26 april 1971 1 paar
 28 april 1974 1 ex.
 8 mei 1975 2 ex.
 4 & 6 mei 1976 1 paar

Sinds 1977 niet meer gezien ondanks de toename van het aantal waarnemers.

In België arriveren de Ortolanen rond half april en begin mei en tot de derde week van mei wordt er doorgetrokken (Stolt 1977).

Voor Nederland geldt de zelfde situatie (zie ook Bijlsma en Lichtenbeld elders in dit nummer).

Op Texel zijn de volgende waarnemingen bekend (persoonlijke mededeling A. Dijkse).

6 mei 1967 4 ♂♂ De Krim
 6 mei 1970 1 ♂ De Muy
 16 mei 1974 1 ex. Bollekamer
 15 mei 1978 1 ♂ bij de Vuurtoren

13 mei 1979 1 ♂ Zuidpunt
 10 mei 1980 1 ex. bij de vuurtoren
 10 mei 1982 1 ♀ de Geul
 10 mei 1982 1 ♂ zuidelijk van De Koog.

In Winterswijk arriveren de eerste mannetjes begin mei op hun zangposten (persoonlijke mededeling J. Rademaker 1984).

De kuststrook van de Duitse Bondsrepubliek (Sleeswijk-Holstein/Oost-Friesland) vormt een belangrijk trekgebied. Op Helgoland zijn Ortolanen tot eind mei waargenomen.

In Denemarken is de Ortolaan doortrekker tot begin mei.

In Scania (Zweden) arriveren de meeste Ortolanen in de laatste dagen van april tot begin mei (schriftelijke mededeling Kai Curry-Lindahl 1983, Stolt 1977). In het centrum van Zweden arriveren de Ortolanen laat in april tot en met de eerste helft van mei. In Noord-Zweden komen deze vogels vanaf de tweede week van mei tot begin juni aan. De kuststreken worden over het algemeen eerder bevolkt dan de binnenlanden.

■ Pierre Maréchal, project EEBV, postbus 1187, 5602 BD Eindhoven.

LITTERATUUR:

- Anonymus (1975): Persbericht betreffende de 'Hüttenjagd' in de provincie Bergano Venezia. Lega Nazionale contro la Distruzione degli Ucelli.
- Bouma, J.P., L.J. Kleyn & J.C. Koch (1932): Jaarverslag 1930/1931 van het 'ringstation Wassenaar'. De Levende Natuur 37: 151-182.
- Bouma, J.P., L.J. Kleyn & M.J. Tekke (1934): Jaarverslag 1932/1933 van het 'ringstation Wassenaar'. De Levende Natuur 39: 151-162.
- Diessehorst, G., R. Kuhk & K. Popp (1958): Frühjahrsdurchzug des Ortolans (*Emberiza hortulana*) in Nördlichen Alpenvorland. Die Vogelwelt 79: 171-177.
- Dorka, V. (1966): Das Jahres- und Tageszeitliche Zugmuster von Kurz und Langstreckenziehern nach Beobachtungen auf den Alpenpässen Cou/Bretolet (Wallis). Der Ornithologische Beobachter 63 (6): 165-223.
- Gould, J.J. (F.R.S.) (1873): Introduction to the Birds of Great Britain. London.
- Kolvoort, W.W. (1898): Gurzen. De Levende Natuur 3 (8): 141-145.
- Koning, de (1910): De Lochumers. De Levende Natuur 25: 125.
- Kwak, R. & R. Lensink (1983): De trek over de telpost 'Hoge Erf' te Arnhem in 1982 en methoden van het bewerken van telresultaten. Arnhem.
- Maréchal, P. (1978): Nederland gifleverancier aan de derde wereld. Medewerking aan de trekvogelmoord. Bewust 11: 239-241, 12: 263-264 (statistische cijfers zijn later bijgesteld).
- Maréchal, P.L.Th.A. (1981): Veldleeuwerik (*Alauda arvensis*). Mondiaal Alternatief, Zandvoort.
- Maréchal, P.L.Th.A. (1983): Ortolaan (*Emberiza hortulana*). Mondiaal Alternatief, Zandvoort.
- Meinen, G.J. (1909): Zeldzame vogels in de Graafschap. Levende Natuur 24: 221.
- Moreau, R.E. (1972): The Palearctic-African Bird Migration Systems. London.
- Owen, J. (1958): Autumn Migration in Southwest Portugal, 1957. The Ibis 100: 515-533.
- Rendahl, H. (1959): Beringungsergebnisse über die Wanderungen der Schwedischen arten der gattung *Emberiza*. Arkiv för Zoologi 12 (19): 303-312.
- Snouckaert van Schaumburg, R.Bn. (1991): Overzicht der voornaamste waarnemingen op Ornithologisch gebied, van 1 mei 1899 tot en met 30 april 1900. De Levende Natuur 5: 87-89.
- Spaepen, J. (1952): De Ortolaan (*Emberiza hortulana* L.) als trek- en als kooivogel. Gerfaut, 42: 164-214.
- Spaepen, J. (1983): Vogelstation Noorderkempen/Rette. In: Bub, H. Ornithologische Beringungsstationen in Europa. DDA: 143-146.
- Stolt, B.-O. & G. Åström (1975): Ortolansparvens *Emberiza hortulana* L. sang på melogram. Fauna och Flora 4: 145-154.
- Stolt, B.-O. (1977): On the Migration of the Ortolan Bunting, *Emberiza hortulana* L. Zoon 5: 51-61.
- Stresemann, E. & V. (1969): Die Mauser einiger *Emberiza* Arten II. Journal für Ornithologie 110: 475-404.
- Taapeen, J. (1983): De verschrikkelijke leeuwerikenmoord in Frankrijk. Jaarlijks meer dan vijf miljoen bemachtigd. Het Vogeljaar 30 (4): 182-188.
- Vieugue, D.A. (1971): De herfsttrek van de Ortolaan (*Emberiza hortulana*) n.a.v. diverse waarnemingen in 1968 bij Den Haag. De Pieper 10 (7): 181-185.
- Wallgren, H. (1954): Energy metabolism of two species of the genus *Emberiza* as correlated with distribution and migration. Acta Zoologica Fennica 84: 1-110.
- Wammes, D.F., G.C. Boere & S. Braaksma (1983): In hoeverre kunnen aantalsveranderingen van zangvogels in verband gebracht worden met hun trekgedrag? Limosa 56 (4): 231-242.
- Westbrabantse Vogelwerkgroep (1977): Broedvogeltellingen 'Bosschoven' en 'Kraalburgse heide'.